

SVENSKARNAS MENTALITET I LJUSET AV GUDS ORD

**KURSUPPSATS I
TVÄRKULTURELL KOMMUNIKATION**

AV

TONY LARSSON

**HT-99, Göteborgs universitet
Handledare: Beatriz Dorriots**

Sammanfattning

”Det finns inget som heter rätt och fel. Vad som är rätt för dig behöver inte vara rätt för mig.” Detta är en ganska vanlig åsikt i dagens Sverige – en tid fylld av förändring. Från att sedan urminnes tider ha levt i ett enhetligt samhälle, har svenskarna nu ställts inför en mångfald av kulturer och världsåskådningar – både genom invandring och globalisering.

Det betyder att själva svenskheten håller på att förändras – alltså de attityder och karaktärsdrag som speciellt utmärker svenskar. Naturligtvis är begreppet ”svenskhet” en grov generalisering. Exempelvis ingår blyghet i den svenska mentaliteten – men det betyder inte att alla svenskar är blyga, utan snarare att det finns fler blyga och att det är mer accepterat att vara blyg.

Utifrån några kulturforskarens skrifter – främst Åke Daun, Monica Rabe och Jens Allwood – målar jag upp den svenska mentaliteten. Framträdande ord är tystlåten, blyg, eftertänksam, jämlikhet, oberoende, pragmatisk och punktlig. Dessutom ger jag förslag på förklaringar till hur den har uppkommit. Två saker som klart har bidragit är otaliga generationers kamp mot det bistra klimatet, med bara två val – ständigt arbete eller svältdöden – och århundraden av politisk, religiös och kulturell enhetlighet.

Därefter ger jag en värdering av den svenska mentaliteten utifrån Guds plan för människan, i Bibeln - jag är nämligen kristen sedan fem år tillbaka. Vilka karaktärsdrag är i linje med hur Gud har tänkt, och vilka går emot hans standard? Här har jag funnit att eftertänksamheten och punktligheten är av godo, medan blygheten och oberoendet tydligt är av ondo.

Slutligen finns några funderingar över vart utvecklingen kommer att gå. Amerikansk påverkan kommer troligen att minska blygheten, men öka oberoendet. Men det är skönt att kunna gå in i framtiden, fylld av ständiga förändringar – vadhelst den bringar – med Guds ord som en fast grund att stå på. *”Låt min muns tal och mitt hjärtas tankar behaga dig, Herre, min klippa och min återlösare.”*¹

¹ Psaltaren 19:15

<u>Innehållsförteckning</u>	<u>Sida</u>
Inledning	4
1. Svensk mentalitet	6
1.1 Tystlåtenhet	6
<i>Blyghet</i>	6
<i>Ointresse</i>	7
<i>Försiktig med orden</i>	7
<i>Konfliktundvikande</i>	7
1.2 Jämlikhet.....	8
<i>Ingen över någon annan</i>	8
<i>Oberoende</i>	9
<i>Privat och offentligt</i>	9
1.3 Pragmatism	10
2. Svensk mentalitet i ljuset av Guds ord	11
<i>Tystlåtenheten</i>	11
<i>Blygheten</i>	11
<i>Konfliktundvikandet</i>	12
<i>Jämlikheten</i>	12
<i>Oberoendet</i>	12
<i>Pragmatismen</i>	13
3. Framtida utvecklingar	14
Litteratur	15

Inledning

Denna uppsats utgör kulmen på kursen ”Tvärkulturell kommunikation”, som gavs på Göteborgs universitet hösten 1999. Träning i tvärkulturell kommunikation syftar till att lyfta ut människor från att ha sett sin egen kultur som den enda rätta till att se alla kulturer som jämlika – från etnocentrism till kulturrelativism. Man ska alltså inte se ner på andras tänkesätt eller seder och bruk, ej heller tycka att de är fel på grundval av att man själv inte tänker eller handlar så.

Emellertid kan detta inte dras hur långt som helst, vilket under en lektion exemplifierades med ett exempel ur uppsatsen ”*Valfrihetens gräns*” av Dora Kos-Dienes, som verkar vid institutionen för lingvistik vid Göteborgs universitet. När vissa familjefäder som invandrat från arabvärlden agade sina hustrur, gjorde de det med hänvisning till sin kultur – vilket de annars så toleranta och pluralistiska svenska myndigheterna inte gick med på! Det som jag fäster mig vid här är min känsla av att man säkerligen inte bara hävdade att ”*så här gör vi inte i Sverige, men vi lägger oss inte i vad ni gör i era hemländer*” – utan att man menade att det verkligen, objektivt sett, var fel att utöva våld mot sin hustru. Detta objektiva, som skulle stå över alla olika kulturers värderingar, är vad jag vill sondera i denna uppsats.

För närmare fem år sedan, efter att ha levt ett liv bortvänt från allt vad Gud heter, blev jag kristen och började tro på Jesus. Detta innebär naturligtvis att jag också tror på vad han säger. Om Gud har skapat människan, vet han också hur hon bör leva sitt liv för att det ska ske med så stor lycka och så lite friktion som möjligt. Bibeln presenterar sig själv som en slags manual för människan:

*Hela Skriften är utandad av Gud
och nyttig till undervisning, till bestraffning,
till upprättelse och till fostran i rättfärdighet,
för att gudsmänniskan skall bli fullt färdig,
väl rustad för varje slags god gärning.²*

Emellertid är det subjektiva människor, var och en från sin egen kultur, som förkunnar Jesu budskap. Värderingar från deras egen kultur och från Bibeln fogas samman, så att exempelvis missionärer i tredje världen kan omedvetet försöka göra naturfolk till västerlänningar samtidigt som de blir kristna! Under efterkrigstiden har missionsorganisationer gradvis blivit mer och mer medvetna om detta, och därför ingår numera tvärkulturell träning i blivande missionärers utbildning, så att de blir medvetna om vilka värderingar de har ärvt från sin kultur, och vilka som har växt upp ur Ordets utsäde. På så sätt blir de nyomvändas kultur inte förstörd – de kan rensa ut det som är fel (som kannibalism, andedyrkan och polygami) och hålla fast vid allt som är neutralt eller till och med gott (exempelvis ägnar icke-industrialiserade folk i allmänhet mer tid åt varandra än åt att samla på sig materiella rikedomar).

Jag valde kursen ”Tvärkulturell kommunikation” just av den anledningen att jag planerar att åka ut som missionär i framtiden. I allt större utsträckning har jag börjat se på svensk kultur i ett utifrånperspektiv (även om jag själv inte kan se den bjälke i ögat som hemmablindheten innebär), och jag bestämde mig för att fördjupa mig i den svenska kulturen i min uppsats, för ökad självkänedom. Hellre än att undersöka ytliga seder såsom bordskick och hälsningsceremonier (vilka ändå är lätta att frigöra sig från och saknar moralisk betydelse), har jag gått djupare. Först har jag kartlagt några typiskt svenska karaktärsdrag, sonderat attityderna bakom dem och försökt förklara hur de har uppkommit. De olika karaktärsdragen

² Andra Timoteusbrevet 3:16-17

går i varandra och kan inte alltid skiljas åt. Sist, när jag målat upp en någorlunda rättvisande bild av den svenska mentaliteten, har jag efter bästa förmåga jämfört den med standarden i Guds Ord. Alltså: hjälper det eller stjälper det att vara svensk? Den kristnes livsmål är nämligen att i samarbete med Gud förvandlas till hans avbild:

*Och vi alla som med avtäckt ansikte skådar Herrens härlighet som i en spegel,
vi förvandlas till en och samma bild, från härlighet till härlighet.
Det sker genom Herren, Anden.³*

Jag är ung, och har bristande erfarenhet av andra kulturer än den svenska, varför jag får nöja mig med mer beresta forskares skrifter som källor, plus den deltagande observation som min tjugooåriga medelklassuppväxt har varit. Jag måste säga att dessa lite äldre skribenters tio år gamla beskrivningar av svenskheten på vissa punkter avsevärt skiljer sig från vad jag själv ser omkring mig. Jag tror att en rejäl förändring av svenskarnas mentalitet är på gång, med början i de yngre – den så kallade ”generation X”. Jag har tagit upp detta mot slutet av uppsatsen.

Vidare hör jag hemma i en frikyrklig tradition, vilket naturligtvis haft sin inverkan på min bibeltolkning. Värderingen av den svenska mentaliteten har jag inte grundat på något teologiskt verk, utom Bibeln själv. Och naturligtvis utgår hela uppsatsen från den troendes premis – att Bibeln, precis som den själv säger, är en slags objektiv måttstock, given av Gud, mot vilken man med Guds hjälp kan mäta varierande företeelser och få fram absolut sanning på moralens område.

*Ty Guds ord är levande och verksamt.
Det är skarpare än något tveeggat svärd och tränger igenom,
så att det skiljer själ och ande, led och märg,
och det är en domare över hjärtats uppsåt och tankar.⁴*

³ Andra Korintierbrevet 3:18

⁴ Hebréerbrevet 4:12

1. Svensk mentalitet

1.1 Tystlåtenhet

Det heter ju faktiskt *"en svensk tiger"*. Såväl svenskar själva som invandrare i Sverige ser svenskarna som tystlåtna. Monica Rabe, själv svenska, beskriver för en utländsk publik en typisk svensk som *"a serious, quiet, often tightlipped, hard-working person"*⁵. Från utländskt håll beskriver författaren Peter Watcyn-Jones svensken: *"...by nature he is shy, reserved, serious, industrious and finds it hard to laugh at himself."*⁶

Dessa iakttagares röster bekräftas av enkätundersökningar. I en SIFO-undersökning 1985 fick personer mellan 16 och 74 år över hela Sverige svara på frågan *"Om du skulle välja tre saker som beskriver svenskarna – vilka skulle du då välja?"* Det näst vanligaste svaret (33 %) var *"stela"*, med avseende på kontakten med andra människor.⁷ Samma åsikt kom fram vid bland andra Diskrimineringsutredningen från 1982, om invandrades syn på svenskar – ett av de mest spridda svaren var att svenskar är *"slutna"* och *"inbundna"*.⁸

Men hur tillförlitliga är sådana stereotypier? Om svenskarna är ett tystlåtet folk, utesluter det självklart inte att det kan finnas öppna och pratsamma individer. Snarare finns det väl en större andel individer som kan beskrivas som tystlåtna.

Blyghet

En stor faktor bakom den svenska tystlåtenheten är blyghet. *"Rädsla för att yttra sig i en grupp av människor är tyvärr mycket vanlig...Många människor sitter tysta och till synes passiva, vågar inte framföra sina åsikter eller redovisa sina kunskaper, vågar inte bemöta synpunkter som de inte delar eller stödja förslag som de finner bra."*⁹

Men om man säger att många svenskar är blyga, uppstår ett annat problem. Vad ska man mäta blygheten mot? I allmänhet anses väl amerikaner som betydligt mer rättframma och talföra än svenskar – men i en undersökning¹⁰ som gjordes bland både amerikaner (1978) och svenskar (1985/87) visade det sig att lika stor andel (40 %) uppfattade sig själva som blyga – definierat som att känna ängslan vid social kommunikation. Emellertid skriver Daun:

*"Likheten i känslor motsvaras dock inte av likhet i det faktiska beteendet och i beteendenormerna. I USA är det klart negativt att vara blyg, vilket leder till att blyga personer...tolkas som mindre kompetenta, t o m mindre intelligenta, än andra...I Sverige är det snarast tvärtom...Snarare tillskrivs den blyga personen utmärkta egenskaper, att vara reflekterande, anspråkslös, villig att lyssna på andra. En filosof uppfattas ju inte som en stor pratmakare."*¹¹

Varje kulturs ordspråk är sprungna djupt ur *"folksjälen"* – de framställer i en kort och kärnfull formulering vad man värderar högt i den aktuella kulturen. Ett svenskt sådant reflekterar attityden för hur man ska använda sin tunga väl: *"Tala är silver, tiga är guld"*. De svenska normerna ger alltså högre värde åt att tiga än att tala. Men den svenska tystlåtenheten är multikausal - det ligger mycket mer bakom den än blyghet.

⁵ Monica Rabe, Sweden – A New Look, sid 86

⁶ Citerat från Monica Rabe, Sweden – A New Look, sid 86

⁷ Källa: Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 58

⁸ Källa: Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 58

⁸ Källa: Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 60

⁹ Citerat ur Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 57

¹⁰ Källa: Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 64

¹¹ Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 65

Ointresse

På en dödyst buss är det inte så att alla längtar efter att kunna tala med sin granne, men inte vågar. Snarare är svenskar i stor grad ointresserade av människor utanför sin omedelbara vän- och familjekrets, hävdar Daun. Faktiskt har svenskar enligt den tidigare nämnda undersökningen större tilltro än amerikaner till sin kommunikativa kompetens - om man bara önskar använda den.

Enligt en vanlig förklaring bottnar detta ointresse i skiftesreformerna på 1700- och 1800-talen. Dessförinnan bodde man tätt i byar, med den omkringliggande åkermarken genom arv uppdelad i smala tegar, vilket gjorde att man samarbetade vid jordbruksarbetet och hade tät social samvaro. Men skiftesreformerna slog ihop tegarna till ett fåtal stora åkrar, som var och en kunde bruka själv, och byarna splittrades när alla flyttade ut till just sin åker. *"Det var så den utspridda bebyggelse tillkom som idag är den vanliga på den svenska landsbygden"*¹², skriver Daun. Nu umgicks man i större utsträckning inom den enskilda gården än med andra bönder.

Det hårda nordiska klimatet har också haft sitt finger med i att skilja människor åt. När vinden sög värmen ur luften och regnet piskade mot husknutarna, var det inte lika inbjudande gå ut i kvällsmörkret för att träffa grannarna. Detta, samt att man inte hade så mycket tid över då jordbruket krävde mer arbete än söderöver, har kanske medverkat till att Sverige inte har någon direkt motsvarighet till engelsmännens pubar, tyskarnas ölstugor och italienarnas trattorior, och således inte har kunnat knyta kontakter och utöva sociala färdigheter på samma sätt som sina sydländska bröder.

Försiktig med orden

Sedan länge har svenskarna varit ett enhetligt folk, med likartade seder, samma tro och världsbild och ett enda riksspråk, som spreds ut i landet genom den första svenska bibelöversättningen 1541. Detta innebär alla har kunnat dra slutsatser om hur andra tänker genom att betrakta hur man själv tänker. Därför ligger det inte nära till hands att söka efter underliggande meningar i andras ord, utan den allmänna meningen har varit *"vad man säger visar vem man är"*. Sverige har alltså länge varit en *lågkontextkultur* – enligt Åke Sander ända fram tills 1950¹³, då invandringen skjutit fart, så att idag mer än 1 miljon av Sveriges invånare är invandrade.

Enligt Beatriz Dorriots, lärare i tvärkulturell kommunikation, lägger man i det mer pluralistiska Sydeuropa inte lika stor vikt vid vad människor säger – det är *"bara ord"* – men i Sverige blir man alltså bedömd efter sitt tal. Därför tänker svenskar efter innan de säger något, talar långsamt med täta tankepauser, och håller ibland hellre tyst – för *"Också en dåre räknas som vis när han tiger"*¹⁴!

Monica Rabe berättar att svenskarna inte bara är försiktig med sina ord – de är försiktiga och eftertänksamma i allting. Man vill förutse risker och vara på den säkra sidan innan något beslutas. *"They want to be sure that everyone is in agreement. Risky, hasty actions are not common!"*¹⁵

¹² Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 218

¹³ Enligt Åke Sander, Religion och svensk kultur, sid 254

¹⁴ Ordspråksboken 17:28

¹⁵ Monica Rabe, Sweden – A New Look, sid 72

Konfliktundvikande

Sverige har hållit sig utanför krig i mer än 180 år – ett världsrekord, faktiskt! I FN håller sig svenskarna gärna framme – man vill vara med och medla, skapa fred och göra slut på konflikter. Daun menar att *”Själva termen aggressivitet har en negativ klang i svenska språket, i kontrast till den positiva innebörd som den har i t ex USA.”*¹⁶

Svenskar värderar i allmänhet samförstånd och harmoni mycket högt. I en internationell undersökning ställdes frågan: *”Tycker du illa om att vara tillsammans med människor, vars idéer, trosföreställningar och värderingar skiljer sig från dina?”*¹⁷ 45 % av svenskarna svarade jakande, jämfört med 10 % av finländarna och 4 % av danskarna! Jämför man den svenska riksdagsdebatten med den i exempelvis England, Frankrike eller Tyskland, framstår den som sömnig, tråkig och lugn, mot de passionerade utspel och protester som förekommer utrikes, och som någon gång kan sluta i rent slagsmål.

Konfliktundvikande präglar också hur svenskar utövar ledarskap. Beatriz Dorriots berättade under en föreläsning om hur en italienska blev anställd som sekreterare under en svensk chef. Svensken kom in med någon uppgift och sade: *”Om du har lite tid över, kan du väl fixa det här?”*, och hon svarade: *”Visst!”* När han senare återkom, hade hon inte gjort något åt det, vilket inte blev populärt... När svensken på sitt indirekta sätt egentligen gav en order, uppfattade sekreteraren det som en lågprioriterad extrauppgift. Daun berättar också om hur svenska chefer ibland kan låta inkompetenta arbetare få stanna kvar, för att det vore för konfrontativt och pinsamt att avskeda dem...

1.2 Jämlikhet

Sverige är ett land som i många avseenden går före andra i strävan efter jämlikhet – hur det nu ska definieras. I likhet med många andra demokratier vill vi att alla ska ha samma möjligheter att lyckas i livet, skriver Rabe. Alla ska behandlas lika av myndigheter – *”troheten mot regler och det likformiga bemötandet mot var och en tar form av en överordnad princip”*, menar Daun.

Ingen över någon annan

Baksidan av detta är ingen får behandlas bättre än någon annan, vilket har orsakat en del kritik. Lars Fimmerstad, kåsör på Svenska Dagbladet på 1980-talet, raljerar:

*”Det fanns en tid vid mitten av seklet då den svenska samhällsomvandlingen hade optimistiska mål. Så många som möjligt skulle få ökat välstånd, ett eget hem med frukträdgård, utbildning och kultur. Dessa utopier förkastades av det sena 1900-talets asketiska väckelse. Alla skulle nu pressas ner i samma proletariat. Välståndet är förkastligt, jämlikhetspolitik är inte längre att höja de många utan att dra ner de få. Alla kan därigenom få privilegiet att leva på en naturlig levnadsnivå utan falskt bjäfs.”*¹⁸ Enligt Fimmerstad är det socialismen som har byggt upp denna attityd.

Någon gång i september eller oktober detta år talades det om att inrätta speciella gymnasier för elever med naturvetenskaplig begåvning, så att man kan ta vara på deras förmåga – det finns ju redan idrottsgymnasier för framtidens elitidrottare. Men detta genererade genast småsinta insändare, som ondgjorde sig över denna satsning på de starka – som ju ändå alltid klarar sig – när det finns så många svaga, för vilka pengarna aldrig räcker till.

I tidningarna skrivs det artiklar när någon högt uppsatt person avgår med en fallskärm på någon miljon, och då och då kommer kvällstidningarna med rapporter om hur mycket de

¹⁶ Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 107

¹⁷ ur European Values System Study. Källa: Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 115

¹⁸ Lars Fimmerstad, Lagom galen, sid 79

rikaste äger eller tjänar. Man skriver vad folk vill läsa, vad folk köper. *"Baktalarens ord är som läckerheter, de tränger ner i människans inre."*¹⁹ Monica Rabe kallar detta för *"the royal Swedish envy"*²⁰. Faktum är att i den tidigare nämnda SIFO-undersökningen om hur svenskar beskriver sig själva som folk, finns "avundsjuka" på oomstridd topplacering, nämnt av 49 % av svenskarna!²¹

Oberoende

Men om det är fult att höja sig över andra (exempelvis genom att tjäna mer eller vara mer privilegierad) i Sverige, så är det också fult att sänka sig under andra. Monica Rabe beskriver det så här: *"Service personnel are really not very "service-minded" in Sweden, as giving service as such has been considered unequal and inferior. No one should serve another person. Unfortunately many have also forgotten to be friendly in this striving for equality."*²²

Svenskar har ofta svårt att ta emot hjälp. När jag har erbjudit min plats i den fulla bussen till en påstigande äldre människa, har jag oftast mött ett avböjande. Man står hellre, och vill inte visa sig svag. Lars Fimmerstad skriver: *"I primitiva latinska länder ser man ofta hur människor hjälper gamla som har fallit, upp på benen igen. I offentliga kommunikationsmedel är det ett ständigt fjäskande och erbjudande av platser till gamla människor och diskriminerande nog: damer."*²³

Genom att passa upp på någon annan, insinuerar man att denne inte skulle klara av det själv. Både Monica Rabe och Jens Allwood (vid institutionen för lingvistik på Göteborgs universitet) menar att svenskar ofta behöver visa sig oberoende – exempelvis genom att vägra att bli bjuden på saker och ting, att bidra med bensinpengar efter att ha blivit skjutsad någonstans, och att tacka ordentligt om man för en gångs skull accepterar en tjänst. Man vill inte stå i tacksamhetsskuld till någon.

Inte heller står man gärna under andras auktoritet. I en internationell undersökning, som Daun berättar om, fick människor från olika länder bland annat svara på frågan *"Är det väsentligt för er att vara obunden och kunna rå om er själv?"* 62 % (män 75 %, kvinnor 51 %) av svenskarna svarade ja, medan exempelvis både koreaner (44 %) och italienare (47 %) satte mindre värde på autonomi.²⁴

Till oberoendet hör även behovet av ensamhet och privatliv. Daun menar att Sverige är unikt i världen med avseende på antalet ensamboende – 1980 bodde 17 % av hela den vuxna befolkningen ensamma, medan siffran för Stockholms innerstad är 44 %. Nygifta flyttar ut och lämnar åldringar ensamma, men framför allt är det ungdomar som vill bo själva. Medan studenter i USA oftast bor med en eller två jämnåriga för att kunna hjälpa varandra på olika sätt, bor man i Sverige nästan alltid var för sig. Ordspråken menar ju att *"Ensam är stark"*, och att *"Själv är bäste dräng"*.

Oberoendet börjar inpräntas redan i barnuppfostran. Svenska barn uppmuntras tidigt, internationellt sett, att bli oberoende från modern, berättar Daun. Han menar också att oberoende är något främmande för många andra kulturer, som till exempel på Filippinerna: *"Att mogna till en vuxen individ likställs inte, som t ex i Sverige och USA, med att bli oberoende och självständig. Det betyder tvärtom att bygga upp en växande serie positiva beroenderelationer."*²⁵

¹⁹ Ordspråksboken 26:22

²⁰ Monica Rabe, Sweden – A New Look, sid 79

²¹ Källa: Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 196

²² Monica Rabe, Sweden – A New Look, sid 78

²³ Lars Fimmerstad, Lagom galen, sid 170-171

²⁴ Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 84

²⁵ Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 63

Privat och offentligt

Att så olika värderingar som oberoende och jämlikhet kan samsas i ett och samma samhälle kan verka underligt. En förklaring kan vara att vi i Sverige, som Jens Allwood menar, gör mycket mer skillnad på människors privata och offentliga liv än i andra kulturer. Om någon på en ledande post i Sverige har en utomäktenskaplig affär, blir det inte nödvändigtvis någon stor skandal, så att han måste lämna sin post – utan så länge han sköter sitt jobb, så behöver ingen lägga sig i hans privatliv. Allwood spekulerar att detta kanske härstammar från Luthers lära om skillnaden mellan *person* och *tjänst* – bland annat sade Luther att han inte hade något emot påven personligen, utan det var själva institutionen han motsatte sig.

Utåt, vad det offentliga beträffar, gäller en *gruppcentrerad ideologi*. Man får inte sticka ut eller höja sig över de andra, utan redan i skolan ska barnen lära sig jämlikhet - att samarbeta för kollektivets bästa. Som Allwood säger, "*lugn, avsaknad av aggressivitet och känslor, måttlighet, kompromiss, rationalitet, 'lagom', och att inte göra sig för mer än andra*"²⁶. Varje person har ett "*face*" inför andra, en viss bild som andra genom samvaro byggt upp av denne, och det är rädsla för att förlora detta (att 'tappa ansiktet' och ådra sig omgivningens ogillande) som hindrar honom från att bryta normerna. På så sätt är Sverige en *skamkultur*.

Men inåt gäller en *individcentrerad ideologi* – man ska vara oberoende, göra rätt för sig och inte ligga andra till last. På detta område är Sverige istället en *skuldkultur* – det är var och ens samvete eller inre spärrar som upprätthåller detta beteende.

1.3 Pragmatism

När våra förfäder för många tusen år sedan vandrade upp från Europa och bosatte sig i Sverige, mötte de ett hårdare klimat än i det kontinentala Europa, med kortare och odlingsssäsonger och kallare vintrar. För att överhuvudtaget överleva var de tvungna att vara effektiva och flitiga. När dagens hårda slit var över, började inomhusarbetet – att tillverka och reparera redskap och kläder. Tankarna och samtalet rörde sig mer kring praktiska lösningar på konkreta problem än kring filosofiska spekulationer. Dessa historiska förhållanden – som rådde på landsbygden långt in på 1900-talet – har förmodligen haft en betydande inverkan på dagens svenska mentalitet.

Man ser hellre mot framtiden, med sina möjligheter till vidare utveckling, än dröjer sig kvar i historien, menar Monica Rabe. Sverige är ledande på flera tekniska områden, som exempelvis IT, och ofta finns en stor tro på att forskningen kan lösa problemen. Rabe beskriver svenskarna som materialistiska, och citerar Dr. Robert Kohls som definition: "*they give higher priority to obtaining, maintaining, and protecting their material objects than they do in developing and enjoying interpersonal relationships.*"²⁷ Man är punktlig och planerar noga sin tid, och det ligger nära till hands att grunda sin identitet och självkänsla på en full almanacka snarare än på sina relationer. När en svensk talar med en vän, är det självklart att man kan säga "*Nu börjar min lektion om fem minuter, så nu måste jag kila!*" – vilket enligt Beatriz Dorriots i många kulturer utanför västvärlden skulle sära vännen, som då ser det som självklart att man kan skjuta på lektionen en smula!

²⁶ Jens Allwood, Finns det svenska kommunikationsmönster?, sid 41

²⁷ Monica Rabe, Sweden – A New Look, sid 85

2. Svensk mentalitet i ljuset av Guds ord

Tystlåtenheten

Bibeln talar mycket om hur man bör använda sin tunga. Vid den första anblicken verkar den ge svenskarna rätt i fråga om tystlåtenheten: ”*Den som har vett spar sina ord, en förständig man håller huvudet kallt.*”²⁸ Den svenska tendensen att noga överväga vad man ska säga är således klok och bra.

Men Guds ord ”*tränger igenom*” och ”*är en domare över hjärtats uppsåt och tankar*”²⁹. Det är nödvändigt att inte bara betrakta handlingar, utan även att tränga ner till motiven bakom dem – och då kan även till synes ädla gärningar ha växt fram ur mindre ädla motiv. Vi såg att den svenska tystlåtenheten berodde på många faktorer – och Guds ord har något att säga om dem också.

Det ointresse för främlingar som är typiskt svenskt står i stark kontrast mot det välkända bud som få svenskar är omedvetna om: ”*Du skall älska din nästa som dig själv.*”³⁰ Ordet ”nästa” i den här versen betyder enligt Strong’s bibellexikon ”*any other man irrespective of nation or religion with whom we live or whom we chance to meet*”³¹ Är inte kärlekens öppna hjärta, som tar in vemhelst det möter och engagerar sig i denne, motsatsen till ett stängt sinne, som inte har plats för någon annan än sig själv?

Blygheten

Ett annat skäl varför svenskar ofta hellre håller tyst än talar är blyghet. Detta ord finns inte i Bibeln - men begreppet finns, fast det där benämns med ett annat ord: människofruktan. Det står i Ordspråksboken: ”*Människofruktan har med sig snaror, men den som förtröstar på Herren blir beskyddad.*”³² Blyghet binder – ”har med sig snaror” – och beror på att man baserar sin identitet på vad andra människor tycker och tänker om en, så att man inte vågar göra något som skulle kunna göra grunden för ens identitet instabil. Följden blir naturligtvis en stark konformitet: man vänder kappan efter vinden och undviker meningsskiljaktigheter.

Detta – blyghet eller människofruktan – är naturligtvis inte vad Gud har tänkt för människan. ”*Gud själv har sagt: Jag skall aldrig lämna dig eller överge dig. Därför kan vi frimodigt säga: Herren är min hjälpare, jag skall inte frukta. Vad kan en människa göra mig?*”³³ När någon blir kristen och alltmer grundar sin identitet på vad Gud tycker och tänker om honom eller henne – gränslös kärlek och omsorg – växer denne ifrån sin blyghet, till frihet i Kristus. ”*Vi ska då inte längre vara barn som kastas hit och dit av vågorna och som förs bort av varje vindkast i läran... Vi skall istället i kärlek hålla fast vid sanningen och i allt växa upp till honom som är huvudet, nämligen Kristus.*”³⁴ Sedan jag blev kristen har jag gradvis växt in i en allt större frihet från människors uppfattningar – ”*den fullkomliga kärleken driver ut rädslan*”³⁵ – och detsamma ser jag hända med flera av mina kristna vänner.

²⁸ Ordspråksboken 17:27

²⁹ Hebréerbrevet 4:12

³⁰ Matteus evangelium 22:39

³¹ Ordet är ”plosion”, nummer 4139 enligt Strong’s Lexicon (som har numrerat vartenda ord som förkommer i Bibeln). Källa: Bibelprogrammet Online Bible, www.onlinebible.org

³² Ordspråksboken 29:25

³³ Hebréerbrevet 13:5-6

³⁴ Efesierbrevet 4:14-15

³⁵ Första Johannesbrevet 4:18

Konfliktundvikandet

På samma sätt som tystlåtenheten verkar biblisk men har sina rötter i helt andra saker, växer också det svenska konfliktundvikandet ur samma mylla. Vi uppmanas visserligen: ”*Håll fred med alla människor så långt det är möjligt och beror på er*”³⁶, vilket verkar ge rätt åt svenskheten. Men strax efter det att Jesus hade dött, uppstått och återvänt till himlen, började apostlarna att ivrigt förkunna budskapet om syndernas förlåtelse genom Jesus, vilket väckte de judiska prästernas vrede. Apostlarna arresterades, och översteprästen tillrättavisade dem: ”*Förbjöd vi er inte strängt att undervisa i det namnet? ...Då svarade Petrus och apostlarna: 'Man måste lyda Gud mer än människor.'*”³⁷ Den som styrs av andras uppfattningar har säkert inga problem med att hålla fred med alla, men Gud vill att vi ska kunna stå upp för det som är rätt och kunna protestera mot orättvisor.

Jämlikheten

Alla människor är lika inför Gud, ”*som inte är partisk för furstar, som inte aktar den rike mer än den fattige, ty alla är de hans händers verk*”³⁸. Jämlikheten ligger djupt i svenskarnas medvetanden, och den tar sig sådana uttryck som relativt stor likhet inför lagen och aktivt strävande efter att förebygga diskriminering på grund av ras, handikapp och ekonomi. Detta är riktigt och behagar Gud.

Men detta betyder inte att alla nödvändigtvis, efter barnkalasets millimeterrättvisa, måste ha exakt lika mycket av allting. För den mer lyckligt lottade gäller det självklart att dela med sig, men alla ska vara förnöjsamma: ”*Har vi mat och kläder skall vi vara nöjda med det.*”³⁹ Gud vet att avund – som så gärna maskerar sig som jämlikhetssträvanden – förgiftar våra liv och berövar oss livsglädjen. Därför tog han med det bland den tio budorden: ”*Du skall inte ha begär till din nästas hus. Du skall inte ha begär till din nästas hustru, inte heller till hans tjänare eller tjänarinna, hans ox eller hans åsna eller något annat som tillhör din nästa.*”⁴⁰

Så ”the royal Swedish envy” är definitivt något att fly från: ”*Gräm dig inte över den som har framgång, över den som gör upp onda planer. Avstå från vrede och låt förbittring fara, gräm dig inte, det för bara ont med sig...Ha din glädje i Herren, han skall ge dig vad ditt hjärta begär.*”⁴¹

Oberoendet

Den svenska attityden av oberoende har en mycket gammal föregångare. För mycket länge sedan, i tidernas begynnelse, sade en ängel:

*Jag skall stiga upp till himlen,
ovanför Guds stjärnor skall jag upprätta min tron.
Jag skall sätta mig på mötesberget längst uppe i norr.
Jag skall stiga upp över molnens höjder,
jag skall göra mig lik den Högste.*⁴²

Jag, jag, JAG! Ängeln vägrade nu att stå under sin Skapares auktoritet - han störtades och blev Satan, ”motståndaren”. Strax därpå lockade han de första människorna till att ta samma steg som honom, ut ur beroendeförhållandet till Gud och hans auktoritet, med orden: ”...ni

³⁶ Romarbrevet 12:18

³⁷ Apostlagärningarna 5:28-29

³⁸ Job 34:19

³⁹ Första Timoteusbrevet 6:8

⁴⁰ Andra Mosebok 20:17

⁴¹ Psaltaren 37:7-8,4

⁴² Jesaja 14:13-14

*blir som Gud med kunskap om gott och ont.*⁴³ Så medan den svenska mentaliteten ger ett högt värde åt att inte låta sig styras av någon, förklarar Gud att *"trots är synd och avguderi"*⁴⁴.

Attityden att man inte vill ta emot hjälp ställer också till med problem när frälsningen förkunnas. En svensk vill göra rätt för sig, vilket i sig själv kanske är en bra egenskap, men om det görs med målet att befria sig från tacksamhetsskuld och på så sätt bli moraliskt oberoende och kunna styra sitt liv själv, finns det orena motiv med i bilden. Det hindrar förhållandet till Gud, för hela kärnan i evangeliet är nämligen att syndernas förlåtelse och evigt liv ges, helt gratis och oförtjänt, till den som omvänder sig. *"Ty av nåden är ni frälsta genom tron, inte av er själva, Guds gåva är det, inte på grund av gärningar, för att ingen skall berömma sig."*⁴⁵ Det var därför de prostituerade på Jesu tid upplevde Guds kärlek och kom in i hans rike rakt framför näsan på de självgoda prästerna, som inte ville nedlåta sig till att erkänna något behov av förlåtelse. De hade ju gjort jättemycket för att blidka Gud - kunde han inte lämna dem i fred ett tag nu då, så att de skulle kunna sköta sina liv utan inblandning...

Så den svenska mentaliteten kombinerar två till synes oförenliga ting: man vill hävda sitt oberoende och inte stå under någon annans auktoritet än sin egen – men man låter sig villigt ledas av massan i blyghetens band för att inte sticka ut! *"Att ta vara på förmaning är vägen till livet, den som föraktar tillrättavisning far vilse."*⁴⁶

Pragmatismen

Svenskar i allmänhet ägnar mycket tid åt sina ägodelar – sommarstugor, båtar, bilar, samlingar, trädgårdar, datorer – medan man kanske aldrig besöker sina grannar. Prylarna äter upp tid och energi, tills det ibland inte går att avgöra vem som äger vad – äger jag mina ägodelar, eller äger de mig?

Det är nog allmänt känt att Gud och materialism är oförenliga. Man behöver dock inte bli en egendomslös munk för att lära känna Gud, utan det handlar om var man har sitt hjärta, vilket Jesus säger i Bergspredikan: *"Ni kan inte tjäna både Gud och mammon"*⁴⁷. *Därför säger jag er: Gör er inte bekymmer för ert liv, vad ni skall äta eller dricka, inte heller för er kropp, vad ni skall klä er med. Är inte livet mer än maten och kroppen mer än kläderna? ...Efter allt detta söker hedningarna, och er himmelske Fader vet att ni behöver allt detta. Nej, sök först Guds rike och hans rättfärdighet, så skall ni få allt det andra också."*⁴⁸

Däremot bedömer jag att den svenska punktligheten är av godo. Man ska kunna lita på varandras ord. När en kvinna i min församling besökte en stam på Papua-Nya Guinea, gav sig en man iväg på en resa, och sade att han skulle vara tillbaka på onsdag. När han återvände på lördagen, frågade hon: "Sade du inte att du skulle vara tillbaka på onsdag?" Han svarade: "Då började jag fundera på om jag skulle börja gå tillbaka." Guds väg är: *"Låt ert ja vara ja och ert nej vara nej, så att ni inte drabbas av domen."*⁴⁹

Likaså är effektivitet och flit bra, så länge de inte i lönsamhetens namn drivs till att bli stress och går ut över annat: *"Se alltså noga till hur ni lever, inte som ovisa människor utom som visa. Ta väl vara på varje tillfälle, ty dagarna är onda."*⁵⁰

⁴³ Första Mosebok 3:5

⁴⁴ Första Samuëlsboken 15:23

⁴⁵ Efesierbrevet 2:8-9

⁴⁶ Ordspråksboken 10:17

⁴⁷ Mammon betyder "rikedom".

⁴⁸ Matteus evangelium 6:24-25, 32-33

⁴⁹ Jakobsbrevet 5:12

⁵⁰ Efesierbrevet 5:15-16

3. Framtida utvecklingar

Svensk mentalitet rör sig inte alls om någon oföränderlig ”folksjäl”, utan den utvecklas och förändras ständigt i samspel med vad som händer i samhället. De ”ursvenska” vikingarnas samhälle var faktiskt mycket gruppcentrerat – Havamal, deras vishetslitteratur, jämför mannen utan släkt eller vänner med en ensam ”tall på tunet”, och avslutar med frågan: ”Varför ska han leva?”

Daun berättar att svenskarna strax efter andra världskriget var mycket mer stela, hierarkiska och allvarsamma än vad de är när han skriver (1989). *”Impulser från massmedia, ’amerikaniseringen’ av ungdomskulturen o a, ökad rörlighet i form av utlandsresande, den stora utländska invandringen, den socialdemokratiska jämlikhetspolitiken, ’du-reformen’, har medverkat till att moderera den svenska mentaliteten.”*⁵¹

Mina källor är alla medelålders människor som skriver under 1980-talet, med utgångspunkt från erfarenheter gjorda dessförinnan. Min egen bild av den svenska mentaliteten skiljer sig på vissa punkter från den som presenteras i mitt källmaterial. Daun avslutar sin bok med att spekulera om hur mentaliteten kommer att förändra sig, och mina observationer stöder hans förutsägelser på varje punkt:

*”Kanske blir svenskarna i framtiden ännu mer informella, mer ytligt utåtriktade, mer indifferentia och likgiltiga inför främlingar med en ännu skarpare markerad gräns runt privatlivet. Förmodligen minskar ärligheten ytterligare, vi blir mer cyniska och tror mindre på människans inneboende godhet. Sannolikt minskar också respekten för politik och myndigheter liksom betoningen av arbetets värde till förmån för fritiden. Tron på förnuftet kommer att utmanas i ökad takt. Kanske kommer fler av att fortare känna vrede och även ge känslorna fritt utlopp.”*⁵²

Personligen tror jag att blygheten, och med den konfliktundvikandet, är på tillbakagång bland ungdomar idag, under medveten attack från skolväsendet. Diskussionsövningar och grupparbeten är ofta återkommande moment i undervisningen, liksom de ständiga muntliga redovisningarna inför hela klassen – även i ämnen som fysik och biologi! Gymnasieelever syns allt som oftast på tidningarnas debattsidor, och instrueras efter amerikansk modell i hur man ”säljer sig själv” när man ansöker om arbete. Däremot växer troligen inte viljan att kommunicera när den kommunikativa kompetensen ökar – den urbana kulturen försäkrar att våra bussarna kommer att vara lika tysta i fortsättningen också. Trots influenser från globaliseringen kommer det säkerligen att dröja länge innan ränderna går ur den svenska tigern.

Paradigmskifte

Många samhällsiakttagare, vars skrifter jag tagit del av (bland andra Francis Schaeffer, Ravi Zacharias, Sven Reichmann och Ulf Ekman), menar att vi i västvärlden håller på att genomgå ett paradigmskifte. Det tidigare tänkesättet kallas modernismen, och präglas av rationalism och en grundmurad tro på den vetenskapliga sanningen, med vilken man skulle kunna avgöra vad som var rätt och fel och förbättra samhället – den ”svenska modellen”. I sitt verk *”Här går gränsen”* låter Annick Sjögren en fransman berätta om den förundran han kände inför svenskarnas tro på att man socialvetenskapligt ska kunna lösa samhällets problem genom planering och lagstiftning. Hos svenskarna, som naturligt är praktiskt lagda och värderar konkreta lösningar, drev man modernismen längre än hos andra folk.

Någonstans vid dem födda 1960 går en väldigt flytande gräns. De som är födda efter 1960 tillhör ”generation X”, och deras världsbild är präglad av postmodernismen, som kännetecknas av att tron på förnuftet har rämnat. Vetenskapen kunde inte lösa alla problem, så

⁵¹ Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 223

⁵² Åke Daun, Svensk mentalitet, sid 223

man ger upp tanken på att finna någon absolut sanning. Som jag hörde några klasskamrater från gymnasiet säga under diskussion: *"Vad finns det som inte är relativt?"* Ärlighet får ge vika för den subjektiva känslan för vad jag tycker är rätt (det verkar bara vara äldre personer som karakteriserar svenskarna som speciellt ärliga). Ibland får man höra att *"det viktiga är inte vad man tror på, utan att man verkligen tror på vad man gör"*. Det spelar ingen roll om det är rätt eller inte - för det finns ju ändå inget rätt eller fel - så när du valt att engagera sig i något, är det rätt för dig, och det kan ingen ta ifrån dig. Om du blir lycklig av det och du inte skadar någon annan, kan jag inte ha några invändningar på det du gör.

Inte så överraskande hade den serie debattartiklar, som Göteborgs-Posten för något år sedan uppmanade gymnasieungdomar att delta i, titeln *"Mitt val"*. Det gällde alltså inte längre att tillsammans komma med idéer om hur det goda samhället ska byggas. Detta innebär ett stegrat behov av oberoende: *"Ingen ska få ha synpunkter på mina värderingar, för de är okränkbara. Men i jämlikhetens namn tänker jag respektera andras och inte lägga mig vad andra tycker."* I det postmodernistiska Sverige möter alla åsikter och livsstilar tolerans, förutom de som menar att något är fel. Därför möter nazismen, med sitt budskap av våld och hat, våldsamt motstånd (så våldsamt som konfliktundvikande svenskar vågar uppåda - i Göteborgs-Posten den 9 december 1999 klagade en insändare på att det bara var ungdomar som demonstrerade mot nazistbutiken Midgård nyss), medan homosexualitet, som *"inte stör någon annan"*, respekteras - trots att Gud i Bibeln förklarar att båda är fel.

Den här *"icke-dömande"* attityden har också krälat in i kyrkorna. I augusti 1998 berättade ärkebiskopen KG Hammar på Folkkyrkodagen i Göteborg om sin dröm om poetisk bibeltolkning: att det inte längre skulle finnas något rätt eller felaktigt sätt att tolka Bibeln på. Istället skulle man säga om andras tolkningar: *"Det var en intressant tolkning"*, utan att tänka så mycket på vad som är sant och inte.

Lyckokulten

En annan sak som ligger djupt i den postmodernistiska kulturen är uppfattningen om personlig lycka som det högsta målet i livet - eller *"livskvalitet"*, som det kallas idag. De som är unga idag väljer i allt mindre utsträckning arbete efter lönen (vilket är bra), utan vill istället ha *"utvecklande"* arbeten, så att man kan *"förverkliga sig själv"*. En gång på ett möte hos arbetsmarknadsinstitutet fick jag höra att själva kärnan i socialtjänstlagen är att alla har rätt till att vara stimulerade och sysselsatta. Det kan låta konstigt att ifrågasätta detta - vilket visar hur accepterat det är.

Det är nyttigt att läsa böcker från andra kulturer och tidsperioder ibland. I en artikel om Hildegard von Bingen i Göteborg-Posten från våren 1999 berättades det att medeltidens människor mer frågade *"vad behagar Gud?"* än *"vad behagar mig?"* - och under antiken var epikuréerna, som förespråkade personlig lycka som det högsta målet, en skola bland andra, vilka mer talade om det sanna, det goda och det sköna.

Naturligtvis är den egna lyckan inte den kristnes livsmål - i Bibelns församlingar var man inriktad på det som behagar Gud: *"För övrigt, bröder, ni har lärt av oss hur ni skall leva för att behaga Gud, och det är ju så ni lever. Nu ber och uppmanar vi er i Herren Jesus att låta ert liv ännu mer överflöda i detta."*⁵³ Jesus sade att han *"alltid gör det som behagar honom."*⁵⁴ En aktuell förutsägelse ur Bibeln: *"Det skall du veta att i de sista dagarna skall det komma svåra tider. Människorna kommer att älska sig själva...De skall älska njutning istället för Gud"*⁵⁵.

⁵³ Första Tessalonikerbrevet 4:1

⁵⁴ Johannesevangeliet 8:29

⁵⁵ Andra Timoteusbrevet 3:1,4

Denna mentalitet har också satt sina spår i kristna idag. En kamrat från lumpartiden hade hört av en förkunnare att livets mening är att "bli lycklig i Gud" – som om Gud vore till för vår skull istället för tvärtom! När vi tror på Jesus, litar vi på att han kommer att ge oss det vi behöver – inte det vill ha – så att vi kan inrikta oss på att leva som den helige Ande vill – i kärlek till Gud och medmänniskor. *"De som tillhör Kristus har korsfäst sitt kött (självisheten inom oss) med dess lidelser och begär. Om vi har liv genom Anden, låt oss då även följa Anden."*⁵⁶

Men ingenting är svårare att göra sig av med än det man inte känner till. Först sedan man identifierat en fara, kan man se till att undvika den. Därför bör de svenskar som tillhör Gud vara medvetna om vilka attityder som planterats in i dem genom att de har del i den svenska mentaliteten, så att de kan hålla fast vid det goda och vända sig bort från det dåliga, som hindrar dem i det kristna livets mål – *"att formas efter hans Sons bild"*⁵⁷. *"Och anpassa er inte efter den här världen, utan låt er förvandlas genom sinnets förnyelse, så att ni kan pröva vad som är Guds vilja, det som är gott och fullkomligt och behagar honom."*⁵⁸

Så hur än mentaliteten förändras – och efter Bibelns måttstock är förändringarna till det sämre – är det skönt att kunna gå in i framtiden, vadhelst den bringar, med Guds ord som en fast grund att stå på. *"Låt min muns tal och mitt hjärtas tankar behaga dig, Herre, min klippta och min återlösare."*⁵⁹

⁵⁶ Galaterbrevet 5:24-25

⁵⁷ Romarbrevet 8:29

⁵⁸ Romarbrevet 12:2

⁵⁹ Psaltaren 19:15

Litteratur

Allwood, Jens: Finns det svenska kommunikationsmönster? Göteborgs universitet, 1981.
(Ur: Vad är svensk kultur? Uppsatser från ett symposium i Göteborg i maj 1981.)

Daun, Åke: Svensk mentalitet. Ett jämförande perspektiv. Rabén och Sjögren, 1989.

Fimmerstad, Lars: Lagom galen – En studie i svensk fundamentalism. Timbro, 1989.

Rabe, Monica: Sweden – A New Look. Tre Böcker Förlag, Göteborg, 1989.

Sander, Åke: Religion och svensk kultur. Göteborgs universitet, 1981.

(Ur: Vad är svensk kultur? Uppsatser från ett symposium i Göteborg i maj 1981.)

Sjögren, Annick: Här går gränsen – om integritet och kulturella mönster i Sverige och medelhavsområdet. Arena.